

TEFTÂZÂNÎ

Reşid A'razî), Beyrut 1428/2007, s. 382-391; Alâeddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî, *Fâ-dîhatü'l-mülhidîn ve nâshatü'l-muvahhidîn* (Risâle fi vahdeti'l-vücûd adıyla Teftâzânî'ye nisbet edilerek basılmıştır), İstanbul 1294, s. 2, 10; Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî* (nşr. Mahmûd Ferruh), Meşhed 1339 hş., III, 124, 275; Abdül-latif b. Muhammed b. Ebü'l-Feth el-Kirmânî el-Horâsânî, *Risâletü't-Tevhîd*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3556, vr. 31^b-47^b; İbn Kâdî Şüh-be, *Tabakâtü's-Sâfiyye*, III, 28; IV, 104; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 350; VI, 112; Şehâbeddin İbn Arabşah, *'Acâ'ibü'l-makdûr* (nşr. Ahmed Fâyiz el-Hımsî), Beyrut 1407/1986, s. 140, 467; Abdürrezzâk es-Semerkindî, *Ma'la'-ı Sa'-deyn*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3086, vr. 190^b-192^b; Musannifek, *Hâşiyetü't-Telvih*, Süleymaniye Ktp., Yazma Başışlar, nr. 1951, vr. 1^b-2^a; İbn Kutluboga, *Şerhu'l-Müsâyere fi'l-'akâ'id-i di'l-münciye fi'l-âhire*, Kahire 1317, s. 46-57; Fenârî Hasan Çelebi, *Hâşiyetü 'ale'l-Mutavvel*, İstanbul 1270, s. 322, 338; a.mlf., *Hâşiyetü't-Telvih*, Kahire 1306, II, 7; Muinüddîn-i İsfizârî, *Rav-zâtü'l-cennât* (nşr. M. Kâzım İmâm), Tahrân 1338-39 hş., I, 140-141, 180; II, 390-398; IV, 34; Kesteli, *Hâşiyetü'l-Kesteli 'ala Şerhi'l-'Akâ'id*, İstanbul 1310/1892; Sehâvî, *ed-Dev'ü'l-lâmi*, I, 86, 375; X, 21-22, 266; Mîrhând, *Ravzatü's-şafâ*, Tahrân 1339 hş., IV, 555-556; V, 505, 567; VI, 161; Kemâleddin İbn Ebü Şerîf, *el-Müsâmere*, Bulak 1317, s. 43-57; Süyûtî, *Buğyetü'l-uu'ât*, II, 285; Hândmîr, *Habîbü's-siyer*, Tahrân 1333 hş., III, 76, 386, 544-547; IV, 6-7, 106, 349, 353; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, II, 319; Şemseddin İbn Tolun, *Havâdisü'l-Dimaşki'l-yevmiyye* (nşr. Ahmed el-İbîş), Dimaşk 2002, s. 261, 311; Kuhis-tânî, *Câmi'u'r-rumûz*, İstanbul 1299, II, 330; Taş-köprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 183, 188, 190-191, 205-208, 211, 320; II, 88, 181, 187, 192, 432; a.mlf., *eş-Şekâ'ik*, s. 27-28, 39-44, 59, 88-90 (İndeks); Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ke-tâ'ibü'l-lâmi'l-ağyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mânî'l-muhtâr*, Süleymaniye Ktp., Reisül-küttâb, nr. 690, vr. 28^a, 322^b, 323^b-324^b, 325^b-327^b; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 42-43, 175, 452; *Keşfü'z-zunûn*, tür.yer.; İbnü'l-İmâd, *Şe-zerât*, VI, 175, 266, 319-322; VII, 120, 145, 241, 320; Ahmed b. Muhammed el-Edirnevî, *Tabakâtü'l-müfessirin* (nşr. Mustafa Özel – Muammer Erbaş), İzmir 2005, s. 301-302; Abdül-ganî b. İsmâil en-Nablusî, *el-Vücûdü'l-hak ve'l-hîlâbü's-şiddk* (nşr. Bekrî Alâeddin), Dimaşk 1995, s. 121-148, 322 (İndeks); Tahtâvî, *Hâşiyetü 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Bulak 1254/1838, IV, 414; Şevkânî, *el-Bedrü'l-tâli*, II, 303-305; Şehâbeddin Mahmûd el-Âiûsî, *el-Ecvibetü'l-'Irâkiyye*, İstanbul 1317, s. 122-159; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-be-hiyye*, s. 128-130, 134-137; Mercânî, *Hizâmetü'l-havâşi*, Kahire 1306, I, 3-4; Siddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-'ulûm* (nşr. Abdülcebbar Zekkâr), Dimaşk 1978, I, 193, 355, 366; II, 4, 45, 108, 348; III, 36, 57-58, 105, 208, 211; Hânsârî, *Ravzatü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâilîyân), Kum 1391, IV, 34-38, 327; Ahlwardt, *Verzeichnıs*, II, 405; X, 365 (İndeks); Mehmed Ali Aynî, "Türk Mantıkçı-ları", *DİFM*, III/10 (1928), s. 52-53; İsmâil Hakkı İzmirli, *İlm-i Hilâf*, İstanbul 1330, s. 16; Serkîs, *Mu'cem*, tür.yer.; Brockelmann, *GAL*, I, 573; II, 215-216; *Suppl.*, I, 518, 794; II, 300-305; Ebül'ulâ Mardin, *Medenî Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa* (İstanbul 1946), Ankara 1996, s. 14-16, 18; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 197, 211, 229, 349, 357, 378, 429-430; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, II, 574-576,

584-585; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ te-şânifi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, VI, 54, 63, 70-73, 192, 202-204; VII, 69, 97; XIII, 160-165; XXIV, 202-203, 215; Sadreddin Gümüş, *Seyyid Şerif Cürçânî ve Arap Dilindeki Yeri*, İstanbul 1984, s. 75-77, 99-110; Alexander D. Knysht, *Ibn 'Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*, Albany 1999; Abdullah b. Muhammed el-Habeşi, *Mu'cemü'l-mevzû'âti'l-ma'rûka fi't-te'lifi'l-İslâmî ve beyânî mâ üllife fihâ*, Ebüzabî 1420/2000, I, 301; a.mlf., *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşi*, Ebüzabî 1425/2004, tür.yer.; Durmuş Özbek, *Sa'du'd-din Teftâzânî ve Nübüvvet Görüşü: Peygamberlere İsnat Edilen Günahlar ve Cevapları*, Konya 2002; H. Murat Kumbasar, "Taftâzânî (H. 722-792/M. 1322-1390)'nin Eserleri", *EAÜİFD*, sy. 25 (2006), s. 145-160; Hâil Özcan, "Sa'deddin et-Taftâzânî ve İrşâdu'l-Hâdî Adlı Eseri", *Harar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/20, Şanlıurfa 2008, s. 211-226; C. A. Storey, "Teftâzânî", *JA*, XII/1, s. 118-121; W. Madelung, "al-Taftâzânî", *El²* (İng.), X, 88-89; Kâzım Yetiş, "Belâgat", *DİA*, V, 384; M. Salâh Zekî Ebü Humeyde v.dğr., "et-Teftâzânî, Sa'düddin Mes'ûd b. 'Ömer", *Mv.AÜ*, IV, 516-522.

ŞÜKRÜ ÖZEN

TEFTÂZÂNÎ, Ebü'l-Vefâ

(أبو الوفاء التفتازاني)

Muhammed Ebü'l-Vefâ
et-Teftâzânî el-Guneymî
(1930-1994)

İslâm düşüncesi alanındaki
çalışmalarıyla tanınan
Mısırlı âlim,
Turuk-ı Sûfiyye Meclisi reisi.

14 Nisan 1930'da Mısır'ın Minyâ el-Kamh şehrine bağlı Kefrûlguneymî köyünde doğdu. Sa'deddin et-Teftâzânî'nin (ö. 792/1390) soyundan gelen bir aileye mensuptur. Tasavvuf muhitinde yetişti; babası Rifâî şeyhi idi. Teftâzânî, babasının dostu olan Mustafa Abdürrezzâk'ın yönlendirmesiyle 1946'da Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne girdi. Mısır'ın önde gelen âlimlerinden Mustafa Abdürrezzâk, Osman Emîn, Tâhâ Hüseyin, Muhammed Mustafa Hilmi, Ebü'l-Alâ el-Affîfî, İbrâhim Medkûr, Zekî Necîb Mahmûd ve Tefvîk et-Tavîl'in öğrencisi oldu. 1951'de bitirdiği fakülte asistanlık görevine başladı. 1955'te Mustafa Hilmi'nin danışmanlığında *İbn 'Aîd'illâh el-İskenderî ve taşavvufüh* adlı yüksek lisans tezini, 1961'de *İbn Seb'în ve felsefetühü's-sûfiyye* başlıklı doktora tezini tamamladı. 1974'te profesörlüğe yükseldi. Kahire, Beyrut, Küveyt ve Suudi Arabistan'daki çeşitli üniversitelerde öğretim üyeliği yaptı. 1978-1984 yılları arasında Kahire ve Feyyûm üniversitelerinde rektör yardımcılığı görevinde bulundu. Babasından Rifâiyye hilâfetnâmesi alan Tef-

tâzânî 1983'te, Ezher şeyhliğinden sonra Mısır'ın en büyük dinî makamı sayılan Turuk-ı Sûfiyye Meclisi reisliğine (şeyhül-meşâyih) tayin edildi. Bu görevi sırasında 3 milyondan fazla tarikat mensubunun bulunduğu Mısır'da tarikatların Kur'an ve Sünnet çizgisinde ıslahını hedef aldı; onları ilmî araştırmalara katılmaya sevkeden çalışmalar gerçekleştirdi. Bir tasavvuf kütüphanesinin oluşturulmasına, 1976'da çıkarılan bir kanunla Turuk-ı Sûfiyye tarafından okul, hastahane, cenaze teşkilâtı gibi müesseselerin kurulmasına öncülük etti. Tarikatların düzenlediği ihtifal ve mevlid törenlerini belli kurallara bağladı. Mısır Şûra Meclisi üyeliği, Mısır Felsefe Cemiyeti başkanlığı, Kültür Yüksek Meclisi Felsefe ve Sosyoloji Komisyonu üyeliği gibi idarî görevler yaptı. Sosyal bilimler alanındaki çalışmalardan ötürü 1975'te Mısır Yüksek Meclisi tarafından devlet teşvik ödülüne layık görüldü. 1986'da Mısır Devleti Sosyal Bilimler takdir ödülünü aldı. 1989'da Pakistan hükümetince ödüllendirildi. 29 Haziran 1994'te vefat etti. Vefatının birinci yıl dönümünde Zeyneb el-Hudayrî, Saîd Murâd, Muhammed Sâlih, Ahmed el-Cez-zâr, Nebîle Zikrâ, Cemâl el-Merzûkî ve Âtîf el-İrâkî gibi meslektaş ve talebelerine ait yazılarının bulunduğu, *Kitâbü't-Tezkârî ed-Duktâr Ebü'l-Vefâ' et-Teftâzânî üs-tâzen li't-taşavvuf ve müfekkiran İslâmiyyen* adıyla bir hâtrâ kitabı yayımlanmıştır (Kahire 1995).

Teftâzânî, bulunduğu akademik ve idarî mevkilerde Mısır kültür hayatında iz bırakan projelere imza atmış bir kültür adamıdır. İslâm'ın ruhî-ahlâkî boyutu olan tasavvufun modern dönemde öne sürüldüğü gibi yaşanan hayattan kaçış şeklinde yorumlanmasına karşı çıkmış, tasavvuf ve tarikatın bir amaç değil maddî hayatla ruhî hayat arasında bir köprü olduğunu, ahlâkları bir toplum ve birey yetiştirmeye çalıştığını, insan hayatı ile toplum arasında dengeyi sağladığı ölçüde olumlu sayılacağını belirtmiştir. Teftâzânî İslâm felsefesi tabirini kelâm, usûl-i fıkıh ve tasavvuf ilimlerini içerecek biçimde İslâm medeniyetinde ortaya çıkan ve kaynağını dinden alan bir düşünce hareketi anlamında kullanır. Bu ilimler İslâm inancı ve hükümlerini savunmak ve muhafaza etmek amacıyla gerektiğinde Yunan felsefesi gibi yabancı düşünce akımlarından beslenmiştir. Buna göre İslâm düşüncesi ve kültürü, geçmişte kadim düşünce ile yeni düşünceler arasında irtibat kurarak bulunduğu asrın dinî meselelerini çözmeyi hedeflemiştir. Modern İslâm toplumu da sorunlarını çözer-

ken bu amacı gütmelidir. Teftâzânî, çağın fikrî problemlerinin üstesinden gelmek için Kur'an ve Sünnet kaynaklarına başvurur, sahih İslâm'a sınımsız sarılma, İslâm ümmetinin birliğinin güçlenmesi için Ehl-i sünnet ve Şîa gibi mezheplerin yakınlaşması, insan mutluluğunun ve refahının sağlanması için dinle bilimin birbirini desteklemesi, akılla vahyin birlikteliği, dinler arası diyalog, Batı ve Doğu düşüncelerinin sentezi, teknolojik ve bilimsel ilerlemeden faydalanma, hoşgörü ve eşitlik ilkesini hayata geçirme, entelektüel hayatta izlenen metodun kapsayıcılığı gibi konular üzerinde önemle durmuş, insanın akıl ve gönül eğitiminin her şeyin başı olduğunu savunmuş, İslâm eğitim felsefesine dair yazılar kaleme almıştır.

Eserleri. 1. *Dirâsât fi'l-felsefeti'l-İslâmiyye* (Kahire 1957). 2. *İbn 'Aṭâ'illâh el-İskenderî ve taşavvufüh* (Kahire 1969, 2. bs.). 3. *İlmü'l-kelâm ve ba'zu müşkilâtih* (Kahire 1979). Şerafettin Gölcük tarafından *Kelâm İlminin Belli Başlı Meseleleri* (İstanbul 1980) ve *Ana Konularıyla Kelâm* (Konya 2000) adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. 4. *İbn Seb'in ve felsefetühü's-şüfiyye* (Beyrut 1973). 5. *Medhal ile't-taşavvufi'l-İslâmî* (Kahire 1979). 6. *el-İnsân ve'l-kevn fi'l-İslâm* (Kahire 1975). 7. *eṭ-Turuḫu's-şüfiyye fi Mısır* (Kahire 1991). Teftâzânî, Muhammed Mustafa Hilmi ile birlikte Kâdî Abdülcebâr'ın *el-Muḡnî* adlı eserinin rü-yet konusundaki IV. cildini tahkik ederek neşretmiştir (Kahire 1965). Tasavvuf, İslâm felsefesi ve kelâm başta olmak üzere İslâm düşüncesiyle ilgili yirmi civarında makalesi bulunan Teftâzânî bu makalelerinde tasavvufî bilgi, tasavvuf felsefesi, İhvân-ı Safâ, müslümanlara göre felsefe-tıp ilişkisi, modern Mısır'daki fikrî cereyanlar, İslâm ve Batı felsefelerinin karşılaştırılması, Mısır'daki tarikatlar, Ekberiyeye tarikatı gibi konular üzerinde durmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'l-Vefâ et-Teftâzânî, *İbn 'Aṭâ'illâh el-İskenderî ve taşavvufüh*, Kahire 1389/1969, s. k; a.mlf., *İbn Seb'in ve felsefetühü's-şüfiyye*, Beyrut 1973, s. 15; a.mlf., *Medhal ile't-taşavvufi'l-İslâmî*, Kahire 1979, s. c; a.mlf., *İlmü'l-kelâm ve ba'zu müşkilâtih*, Kahire 1979, s. e; a.mlf., "Mısır'da Sûfî Tarikatların Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumları" (trc. Mustafa Aşkar), *AÜİFD*, XXXV (1996), s. 535-552; Âtîf el-İrâkî, "Muḫaddime", *Kitâbü't-Tezkârî ed-Duktûr Ebü'l-Vefâ' et-Teftâzânî üstâzen li't-taşavvuf ve müfekkiran İslâmiyyen*, Kahire 1995, s. 7-8; Saîd Murâd, "İlmü'l-kelâm ve't-teyyârâtü'l-fikriyyetü'l-mu'âsıra: Rû'ye kelâmîyye", a.e., s. 45-46; H. Kâmil Yılmaz, "Mısır-lı Bir Âlimle Tasavvuf Üzerine Bir Sohbet", *Altınoluk*, sy. 16, İstanbul 1987, s. 33.

SAİD MURÂD

TEFVÎF

(التفويف)

Kuruluş yahut vezin bakımından eşdeğer olup birbirini izleyen bağımsız kelime, terkip ve cümleler dizisiyle övgü, yergi vb. konularda kompozisyon oluşturulması anlamında bedî terimi.

Sözlükte "ak benek, hurma çekirdeği üzerindeki beyaz nokta, beyaz zar; alaca ve ince kumaş" anlamlarındaki **fûf** kelimesinden türeyen **tefvîf** "beyaz desenli kumaş dokumak" mânasına gelir (*Lisânü'l-'Arab*, "fvf" md.; *Kâmus Tercümesi*, III, 696-697). "Beyaz desenli ince giysi" demek olan "sevb müfevvef" terkihiyle ilişkilendirilen **tefvîf**, **bedî** ilminde anlama güzellik katan sanatlardan olup bir beyit veya söz içinde kuruluş yahut vezince eşdeğer, ancak birbirinden bağımsız olan kelime, terkip ve cümlelerin ardarda sıralanmasıyla övgü, yergi, gazel vb. içerikte bir kompozisyonun oluşturulmasıdır. Bu tür kelime, terkip ve cümlelerden meydana gelen anlam kompozisyonu giysi üzerinde diğer renklerle ayrılmış, birbirinden bağımsız, paralel biçimde uzanarak bir desen oluşturan beyaz çizgilere benzetilmektedir. Tefvîf sanatı kompozisyon bakımından uzun, orta ve kısa cümlelerle gerçekleştirilir. Uzun cümle halinde kullanımına şu âyetler örnek teşkil eder:

"الذي خلقني فهو يهدين، والذي هو يطعمني ويسقين
وإذا مرضت فهو يشفين، والذي يميتني ثم يحيين، والذي
أطعم أن يغفر لي خطيئتي يوم الدين" (O'dur beni yaratan ve bana yol gösteren. O'dur beni yediren ve içiren. O'dur hastalandığım zaman şifa veren. O'dur beni öldürecek, sonra diriltecek olan. O'dur ödül ve ceza gününde hatamı bağışlamasını umduğum) (eş-Şuarâ 26/78-82). Âyetlerde ardarda, fakat birbirinden bağımsız sıralanan eşdeğer ve paralel ifadelerle yüce yaratan hakkında övgü kompozisyonu oluşturulmuştur. Antere'nin şu beytini de **tefvîf** sanatının uzun cümle halindeki kullanımına misal vermek mümkündür (Hatîb et-Tebrîzî, *Şerhu Divânî 'Antere*, s. 126):

"إن يلحقوا أكرروا إن يستلحموا / أشدد وإن نزلوا بئسك
" (Düşman üzerlerine gelirse [korumak için] akın ederim, dört tarafları sarılırsa hamle yaparım, dar bir yere konaklarsa düşman, atımdan inip cenge davet ederim). Şair şart cevap üslûbuyla aynı kuruluşa sahip, bağımsız ve paralel cümleler dizisiyle bir hamâse kompozisyonu meydana getirmiştir.

Orta uzunluktaki cümle kullanımına örnek olmak üzere şu âyet zikredilebilir:

"تولج الليل في النهار وتولج النهار في الليل، وتخرج
الحي من الميت وتخرج الميت من الحي" (Alla-hım!) Geceyi gündüze katarsın, gündüzü geceye katarsın; ölüden diri çıkarırsın, diriden ölü çıkarırsın [Âl-i İmrân 3/27]). İbn Zeydün'un şu beyti de orta uzunlukta cümle formunda gerçekleşen **tefvîfe** misal verilebilir (*Divân*, s. 163):

"ته أحتمل واحتكم أصبر وعز أهن / وولّ أقبل وقل
" (Sen kibirlen, ben katlanırım; sen dilediğini yap, ben sabrederim; sen izzet sahibi ol, ben zillete razıyım; sen benden yüz çevir, ben sana yönelirim; sen söyle, ben dinlerim, sen emret, ben yaparım). Tefvîf sanatının kısa cümle formunda kullanımına Mütenebbî'nin Seyfüddevle el-Hamdânî'yi övdüğü ve özür beyanında bulunduğu şu beyti örnek gösterilebilir (Berkûkî, III, 209):

"أقل أنل أقطع أحمّل علّ سلّ أعد / زد هتّ بش
" (Affet, ihsanda bulun, yerler bahşet, binitlet lutfet, konumumu yücelt, teselli et, önceki konumumu tekrar lutfet / İhsanını arttır, lutfederken sevinçli ve güler yüzlü ol, yine lutfet, katına yaklaşır, sevindir, vuslat bahşet).

Hatîb el-Kazvîni **tefvîfi**, "bir söz içinde uzunlukları birbirine eşit veya yakın cümleler halinde birbiriyle uyumlu mânaların zikredilmesi" olarak tanımlayıp bazı örnekler sıraladıktan sonra bu sanatın bir kısım örneklerinin mürâât-ı nazîr (îtilâf), bir kısmının da mutabakat (tezat) sanatına dahil olduğunu belirtmiştir (*el-İzâh*, IV, 385). İbn Ebü'l-İsba', Bedreddin İbn Mâlik, Hatîb el-Kazvîni, Şehâbeddin el-Halebî, Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, Safiyüddin el-Hillî, İbn Hicce, Süyûtî, İbn Ma'sûm el-Medenî gibi belâgat âlimlerinin çoğunluğu **tefvîf** sanatını bu şekilde anlamıştır. Öte yandan tanım yapmalarına rağmen verdikleri örnekler, Hatîb et-Tebrîzî ile İbnü'z-Zemlekânî'nin **tefvîfi** "zikredilen yergi sıfatlarının anılan bir kelime veya ifade bağlamında övgü sıfatına dönüştüğü söz" diye anladıklarını göstermektedir. Her iki müellif Cerîr'in şu dizelerini örnek vermiştir (Tâceddin Şelak, s. 254):

"هم الأختيار منسكة وهديا / وفي الهيجاء كأنهم صقور
بهم حذب الكرام على المعالي / وفيهم عن مساويهم فتور
خلانق بعضهم فيها كبعص / يؤم كبير هم فيها الصغير
عن النكراء كلهم غبي / وبالمعروف كلهم بصير

(Zühd ü takvâda ve doğruluğa kılavuz olmadıkları onlardan hayırlısı yoktur / Er meydanında ise şahinler gibidir // Asil kimseler onlar saye-